

osobistisnogo pidhodu u navchanni ditej z porushennjami psihofizichnogo rozvitku / Didaktichni ta social'no-psihologichni aspekti korekційної robotи u special'nij shkoli: Nauk.-metod. zb.: Vip. 8 /– K.: Nauk. svit, 2006. – s. 85 – 88.

Авторський внесок: Саранча І. – 50%,
Синчук Н. – 25%,
Моргунова З. – 25%.
Дата відправлення статті 18.03.17 р.

УДК 376-056.262

І.О. Сасіна
rehti@ukr.net
Т.М. Гребенюк
tania762008@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Відомості про авторів: Сасіна Ірина Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені Михайла Петровича Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: проблема корекції розвитку дітей з порушеннями зору, організація роботи спеціального дошкільного закладу для дітей з порушеннями зору. Email: rehti@ukr.net.

Гребенюк Тетяна Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені Михайла Петровича Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: психокорекційні та корекційно-педагогічні аспекти діяльності освітньо-реабілітаційних закладів для дітей з порушеннями зору. Email: tania762008@ukr.net

Contact: Iryna Sasina, PhD, Profesor National Pedagogical M.Dragomanov University. – Kiev, Ukraine. Academic interests: correction of children with impaired vision, the organization of work in a special preschool for children with visual impairments. Email: <mailto:nathalia.gavr@gmail.com> rehti@ukr.net.

Tetyana Grebeniuk, PhD, Profesor National Pedagogical M.Dragomanov University. – Kiev, Ukraine. Academic interests: psycho-educational and

correctional aspects of teaching and rehabilitation facilities for children with visual impairments Email: tania762008@ukr.net

Сасіна І. О. Розвиток самостійної рухової діяльності дітей зі зниженим зором старшого дошкільного віку [Текст] / І. О. Сасіна // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 10 (18). – С. 51-60.; **Сасіна І. О.** Психологічна характеристика рівнів розвитку зорової уваги у дітей старшого дошкільного віку в нормі і при порушеннях зору [Текст] / І. О. Сасіна // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 8 (16). – С. 181-192.; **Сасіна І. О.** Психолого-педагогічна готовність педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання [Текст] / І. О. Сасіна, О. Я. Ярич // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – Вип. 23(3) – С. 81-88.; **Гребенюк Т. М.** Вивчення мотивів здобуття вищої педагогічної освіти особами з порушеннями зору / Т.М. Гребенюк // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови [Електронний ресурс]. – 2015. – Вип. 10. – С. 39-45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooor_2015_10_8.; **Гребенюк Т. М.** Особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів зі зниженим зором на уроках української мови [Текст] / Т.М. Гребенюк // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 8 (16). – С. 121-129. ; **Гребенюк Т. М.** Теоретичні аспекти розвитку уваги молодших школярів з порушеннями зору на уроках української мови [Текст] / Т.М. Гребенюк, К.А. Шевчук // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. Ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 10 (18). – С. 61-70.

Сасіна І.О., Гребенюк Т.М. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання. В статті, на основі аналізу науково-методичної літератури, визначенні основні завдання психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання та розкривається зміст окреслених завдань. Серед завдань виділяються

наступні: дотримання офтальмо-гігієнічних умов навчально-виховного процесу дітей з порушеннями зору; необхідність цілеспрямованої роботи із подолання упередженого ставлення до дитини з порушеннями зору та формування толерантного ставлення до неї; попередження і корекція вторинних відхилень у розвитку дитини з порушеннями зору. Автори звертають увагу на те, що саме мультидисциплінарний підхід, тобто командна робота фахівців: психологів, педагогів, корекційних педагогів (насамперед тифлопедагогів), соціальних педагогів, медичних працівників тощо дозволить правильно визначити шляхи та реалізувати намічені завдання психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання. Подальше дослідження спрямоване на розробку методичних рекомендацій практичним психологам, щодо діагностики та корекційної роботи з зорово депривованими дітьми.

Ключові слова: діти з порушеннями зору, інклюзивне навчання, психолого-педагогічний супровід, корекційна робота, офтальмо-гігієнічні вимоги.

Сасина І.О., Гребенюк Т.М. Особенности психолого-педагогического сопровождения детей с нарушениями зрения в условиях инклюзивного обучения. Стаття посвящена проблеме инклюзивного обучения детей с нарушениями зрения и необходимости организации психолого-педагогического сопровождения их учебной деятельности. Соблюдение офтальмологи-гигиенических условий учебно-воспитательного процесса; необходимость целенаправленной работы по преодолению предвзятого отношения и формирование толерантного отношения; предупреждение и коррекция вторичных отклонений в развитии – основные задачи психолого-педагогического сопровождения ребенка с нарушениями зрения в условиях инклюзивного обучения. Важными направлениями коррекционной работы тифлопедагога в условиях инклюзивного обучения являются: коррекция развития познавательной и эмоционально-волевой сферы, развитие речи, социально-бытовое ориентирование, ориентирование в пространстве, лечебная физическая культура и ритмика. В свою очередь работа психолога направлена на выявление проблем, которые возникают у детей с нарушениями зрения в обучении, общении, при взаимодействии с педагогами и сверстниками; в развитии познавательных процессов, работоспособности, эмоционально-волевой сферы и соответственной коррекционной работы. При этом авторы обращают внимание на то, что именно мультидисциплинарный подход, ведущая роль в котором принадлежит тифлопедагогу, позволит правильно определить пути и реализовать намеченные задачи психолого-педагогического сопровождения детей с нарушениями зрения в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: дети с нарушениями зрения, инклюзивное обучение, психолого-педагогическое сопровождение, коррекционная работа, офтальмо-гигиенические условия.

Sasina Iryna, Grebeniuk Tetyana. Peculiar features of the psychological and educational support of visually impaired children in inclusive educational settings. The authors have performed the theoretical review of the scientific literature and have discovered that the issue of psychological and educational support for children with special educational needs in terms of secondary schools is quite important, especially with regard to the current reforms of the special education field in Ukraine and the need to provide special learning conditions for this category of children within mainstream educational settings. Based on the analysis of theoretical and experimental studies they have identified the main task of psychological and educational support for children with impaired vision in terms of inclusive education. In particular, the provision of special conditions for the organisation of learning activities; development of psychological readiness among teachers, parents and pupils, necessary to interact with a child who has a visual impairment; prevention and correction of the secondary developmental delays; psychological attitude and mental set of a child with visual impairment to overcome difficulties and achieve success in every available activity, as well as social adaptation. Presenting the content of the defined tasks, the authors paid their attention to the ophthalmological and hygienic requirements towards the educational process for children with visual impairments; focused on the need to overcome prejudice against the children with visual impairments and importance of tolerant awareness, raised through educational activities carried by the psychologists and special educational teachers. Particular attention within the system of psychological and pedagogical support should be given to the prevention and correction of secondary delays in the development of children with visual impairments, which involves special educational intervention of the psychologist and typhlopedagogue. Thus, the authors define the following areas of typhlopedagogue's responsibility in terms of inclusive education: correction of cognitive and emotional-volitional development, support of language development, teaching orientation and mobility, physical culture and rhythmic. In its turn, the work of psychologist aims to: identify difficulties faced by the children with visual impairments in learning, communication, during interactions with teachers and peers; the development of cognitive processes, performance, emotions and will; determine the cause of identified problems and potential in their development and etc. The authors point out that this multidisciplinary approach allows to identify specific ways to implement the outlined objectives of the psychological and educational support for visually impaired children in terms of inclusive education.

Key words: visually impaired children, psychological and educational support, inclusive education, special educational work, multidisciplinary approach.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування спеціальної освіти пов'язане з активним впровадженням інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Для забезпечення комплексного підходу до дітей і підлітків, що навчаються і виховуються в умовах інклюзії, відповідно до їхніх вікових, індивідуальних особливостей та можливостей, організовується психолого-педагогічний супровід навчальної діяльності дітей з порушеннями психофізичного розвитку на основі застосування особистісно орієнтованого підходу.

В умовах інклюзивного навчання психолого-педагогічний супровід здійснюється відповідно до розробленої групою фахівців індивідуальної програми розвитку дитини, а саме її складових: індивідуального навчального плану, індивідуальної навчальної програми, адаптації та модифікації навчального матеріалу та додаткових освітніх послуг, які дозволяють здійснювати корекцію вторинних відхилень в розвитку дітей.

Аналіз актуальних досліджень. Питання психолого-педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми проблемами вивчали В.Бондар, Т.Гребенюк, Л.Гречко, В.Засенко, А.Колупаєва, Ю.Найда, Т.Сак, В.Синьова та інші. Для визначення основних складових психолого-педагогічного супроводу розглянемо його тлумачення різними науковцями.

Уперше термін супроводу в сучасній педагогіці та психології використали Г. Бардієр, І. Ромазан, Т. Череднікова, сутність якого ними розуміється як система професійної діяльності психолога та педагога, спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання дитини в конкретному освітньому середовищі.

За результатами досліджень Ю.Найди та А.Колупаєвої психолого-педагогічний супровід [3] – це:

– по-перше, один із видів цілісної і комплексної системи соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги, що здійснюється у межах діяльності соціально-психологічних та психолого-педагогічних служб;

– по-друге, інтегративна технологія, змістом якої є створення умов для відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку особистості й у результаті: ефективне виконання людиною своїх основних функцій;

– по-третє, процес особливого виду стосунків між особами, які надають супровід, та тими, хто потребує допомоги.

Отже, психолого-педагогічний супровід дитини з порушеннями психофізичного розвитку у навчально-виховному процесі визначає засвоєння нею відповідних загальноосвітніх програм, корекцію

відхилень у її розвитку, соціальну адаптацію та психологічний розвиток у спеціально створених в навчальному закладі психолого-педагогічних умовах. Такий підхід є визначальним при розробці індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану дитини з особливими освітніми потребами, що навчається в умовах інклюзивного навчання.

Психолого-педагогічний супровід дітей з інвалідністю (за дослідженнями Л. Гречко) включає в себе профілактику, діагностику (індивідуальну і групову), консультування (індивідуальне і групове); розвивальну роботу (індивідуальну і групову); корекційну роботу (індивідуальну і групову); психологічну просвіту і навчання: формування психологічної культури, розвиток психолого-педагогічної компетенції учнів, адміністрації навчального закладу, педагогів, батьків; експертизу навчальних програм, проектів, посібників, освітнього середовища, професійної діяльності спеціалістів навчальних закладів.

Модель психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами розроблена З. Софій. Вона має свою специфіку, що визначається характером обмежень даної дитини, особливостями її особистісного розвитку. Крім того, автор виділяє загальні етапи супроводу:

Перший етап – початковий, адміністрація навчального закладу забезпечує нормативно-правові, матеріально-технічні, навчально-методичні, соціально-психологічні та інші умови, необхідні для організації процесу супроводу.

Другий етап – психолого-педагогічна діагностика, на якому психологічна діагностика передуює педагогічній.

Під час третього етапу – корекційного – відбувається корекційна робота у відповідності до виявлених проблемам.

На нашу думку, описана З. Софій модель психолого-педагогічного супроводу є досить ефективною, оскільки передбачає: з одного боку, пристосування освітнього процесу до можливостей дитини, підготовку соціального середовища до включення дитини з порушеннями психофізичного розвитку, а з іншого – у проведенні діагностування та спеціально організованої роботи з корекції вторинних відхилень у розвитку дитини. Такий підхід є визначальним при розробці індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що навчається в умовах інклюзивного навчання.

Аналіз наукової літератури [1; 2; 3] та наші власні спостереження дозволили виділити основні завдання психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання, зокрема:

1. забезпечення особливих умов для організації навчальної діяльності даної категорії дітей;

2. формування психологічної готовності серед педагогів, батьків та учнів школи до взаємодії з дитиною, яка має порушення зору;
3. попередження і корекція вторинних відхилень в розвитку дитини; створення психологічної установки у дитини з порушеннями зору на подолання труднощів та досягнення успіхів в усіх доступних видах діяльності, а також соціальну адаптацію.

Метою статті є розкриття змісту окреслених завдань психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження. Аналіз, систематизація та узагальнення даних загальної й спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження з метою визначення особливостей і шляхів психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Перше завдання полягає у забезпеченні особливих умов для організації навчально-пізнавальної діяльності зороводепривованих дітей, а саме:

- створення офтальмо-гігієнічних умов навчально-виховного процесу дітей з порушеннями зору (безбар'єрність простору, організація робочого місця, відстань до очей при читанні, допустиме безперервне зорове навантаження, правильний вибір та використання наочного матеріалу та ін.);

- забезпечення індивідуального підходу відповідно до особливостей та можливостей кожної конкретної незрячої дитини чи дитини зі зниженим зором (адаптація навчальних та методичних матеріалів, модифікація змісту та складності навчальних завдань, підбір спеціальних форм та прийомів навчальної діяльності тощо);

- забезпечення корекційно-компенсаторної спрямованості уроку (навчання дітей з порушеннями зору прийомом та способам сенсорної, розумової та практичної діяльності; збагачення, конкретизація, уточнення уявлень та життєвого досвіду дітей про предмети та явища навколишнього світу; активізація їх розумової діяльності та ін.).

Основні офтальмо-гігієнічні вимоги організації навчальної діяльності в школах для дітей з порушеннями зору висвітлені в роботах Е.Аветісова, Л.Григор'євої, С.Рикова, Є.Синьової, С.Федоренко [1; 3; 4].

Експериментальні дослідження Л.Григор'євої, що були присвячені вивченню зорової працездатності дітей, показали, що візуальний комфорт залежить від: загальної освітленості, яка визначає адаптаційний рівень очей, розташування джерела світла по відношенню до напрямку зору, обмеження засліплюючої дії джерела світла, уникнення тіні та інше. Таким чином, серед інших гігієнічних умов важливе місце займають вимоги до стану штучного і природного освітлення, що в свою чергу дозволяє попередити зорову втому у дітей з порушеннями зору.

Особливого значення у створенні оптимальних гігієнічних умов для зорового сприймання набуває розсаджування дітей в класі, яке здійснюється залежно від їх зорового діагнозу, а не зросту (С.Риков, І.Самаль, Є.Синьова, С.Федоренко та інші).

В організації навчально-виховного та корекційного процесів з дітьми, які мають порушення зору важливим є дотримання офтальмогігієнічних вимог, які висуваються до наочного матеріалу та навчальних посібників (Л. Плаксіна, Є. Синьова, В. Феоктістова, С. Федоренко [1; 3] та ін.). Вони добираються таким чином, щоб одночасно задовольнити офтальмологічні та педагогічні вимоги. Слід пам'ятати також і про правильну демонстрацію наочності, зокрема збільшення часу на розглядання, поєднання розгляду наочності зі словом, коментуванням, поясненням вчителя.

Наступне завдання забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу передбачає формування психологічної готовності серед педагогів, батьків та учнів школи до взаємодії з дитиною, яка має порушення зору. Робота психолога із супроводу дитини з порушеннями зору у вирішенні даного завдання включає:

- ознайомлення педагогічного колективу, батьків та учнів з особливостями дитини з порушеннями зору та формування позитивного ставлення у них до інклюзивного навчання;
- забезпечення спілкування та позитивного соціального статусу дітей з порушеннями зору в шкільному та класному колективах.

Така психологічна готовність формується через проведення консультацій, лекторіїв, семінарів-практикумів, консиліумів, виступів на батьківських зборах та педагогічних нарадах тощо. Зміст даних форм роботи спрямований на подолання упередженого ставлення до дитини з порушеннями зору та формування толерантного ставлення до неї.

Попередження і корекція вторинних відхилень у розвитку дитини, створення психологічної установки у дитини з порушеннями зору на подолання труднощів – це одне з основних завдань психолого-педагогічного супроводу, яке було виділене нами. Його реалізація потребує застосування мультидисциплінарного підходу, тобто командну роботу різних фахівців: психологів, педагогів, корекційних педагогів, соціальних педагогів, медичних працівників тощо. Зупинимося детальніше на завданнях роботи тифлопедагога і психолога, як провідних фахівців психолого-педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності дитини з порушеннями зору, у плануванні і реалізації індивідуальної програми розвитку дитини.

При розробці індивідуальної програми розвитку дитини тифлопедагогу потрібно у співпраці з психологом визначити:

1. Розуміння дитиною свого порушення, можливостей, а також усвідомлення необхідності корекції вторинних відхилень, які наявні в її розвитку. Це дозволить з'ясувати ступінь та можливості виникнення

актів саморегуляції, що є необхідною умовою здійснення успішної роботи з корекційно-розвивального навчання. Для цього варто з'ясувати у дитини: розуміння користі носіння окулярів; лікування та оклюзії; розуміння необхідності організації свого особистого місця для занять, відпочинку; розуміння необхідності попросити допомоги саме тоді, коли вона найбільш потрібна; здійснення самоконтролю за своєю поведінкою тощо.

2. Специфічні проблеми соціальної адаптації, що дозволяють дитині з порушеннями зору вирішувати самостійно, а при необхідності, з допомогою дорослих конфліктні ситуації. З цією метою варто з'ясувати: як дитина використовує полісенсорний характер сприймання при знайомстві і спілкуванні з людьми; чи використовує зоровий контакт у спілкуванні, незалежно від гостроти зору; чи задає самостійно запитання, щоб отримати нову інформацію, чи навпаки пасивна тощо.

3. Сформованість потреби до трудової діяльності, особливо тих видів праці, формування навичок до яких може бути ускладнене через порушення координації рухів при глибоких порушеннях зору.

Результати досліджень в тифлопедагогіці (Н. Морозова, Л. Солнцева, С. Хорош, Л. Плаксіна, Т. Свиридюк, С. Федоренко [3,4] та ін.) показали, що в умовах зорової депривації, враховуючи особливості розвитку, а також через надмірну опіку з боку батьків, у дітей з порушеннями зору вже в ранньому віці притупляється природне прагнення до трудової діяльності і починає переважати споживче відношення до навколишнього світу. В результаті чого у зороводепривованих дітей часто відсутня потреба в щоденній праці, не сформована правильна установка до праці, вміння та бажання трудитися. У результаті в них залишаються несформованими такі якості особистості, як: працьовитість, активність, самостійність, інтерес до виконуваної трудової діяльності.

Відповідно до результатів досліджень Т. Свиридюк [3; 4], трудове виховання дозволяє здійснювати процеси компенсації, спираючись на потенційні можливості дітей з порушеннями зору. При цьому в центрі уваги цілеспрямоване формування самостійності, як стрижнева властивість особистості, що забезпечує найважливіші передумови для становлення активної життєвої позиції людини, що є важливою умовою ефективної реалізації завдань інклюзивного навчання.

Таким чином, проведена попередня діагностична робота дозволить правильно визначити зміст напрямків корекційної роботи тифлопедагога в умовах інклюзивного навчання з дитиною, яка має порушення зору, а саме: розвиток мовлення, пізнавальної та емоційно-вольової сфери, формування навичок соціально-побутового та просторового орієнтування тощо.

Під час розробки та реалізації індивідуальної програми розвитку дитини з порушеннями зору психолог повинен спрямовувати свою

роботу на:

- виявлення труднощів, які виникають у дітей з порушеннями зору у навчанні, спілкуванні, під час взаємодії з педагогами та однолітками; рівня розвитку пізнавальних процесів, працездатності, емоційно-вольової сфери; визначення причин виявлених труднощів та потенційних можливостей у розвитку; проведення спостережень за дитиною для вивчення її нахилів, інтересів, потреб тощо;

- корекцію вторинних відхилень: розвиток компенсаторних способів сприймань, в тому числі і формування умінь раціонально використовувати порушені функції зору; формування і стимуляція сенсорно-перцептивних та когнітивних функцій; формування уміння відтворювати основні емоційні стани; формування інтересу до спілкування, уміння використовувати вербальні і невербальні засоби в його процесі; формування довільних психічних процесів, основ самоконтролю за власною поведінкою, вираженням емоційних станів в різних ситуаціях та видах діяльності тощо. Крім того, слід пам'ятати, що саме метод супроводу дозволяє психологу в повній мірі забезпечити не просто «зняття» проблеми, яка виникла у дитини з порушення зору в умовах інклюзивного навчання, але і розвиток і саморозвиток дитини, оскільки створює орієнтоване поле розвитку і умови для вибору, що, у свою чергу, формує необхідні передумови для прийняття суб'єктом оптимальних рішень в різних подальших ситуаціях.

Таким чином, основна мета психокорекційної роботи має бути спрямована на розкриття позитивних якостей дитини з порушеннями зору, подолання негативних проявів та формування вмінь налагоджувати різноманітні соціальні контакти (Т. Гребенюк, О. Паламар, Є. Синьова [2] та ін.).

Встановленню соціальних контактів осіб з порушеннями зору, за даними тифлологічних досліджень (Т. Гребенюк, В. Кобильченко, О. Литвак, Є. Синьова, Є. Клопота [4] та ін.), значною мірою перешкоджають:

1. Неадекватні установки, що виникають у осіб з порушеннями зору в ставленні до себе та зрячих.

Ставлення осіб з порушеннями зору до себе та до свого дефекту є одним із центральних питань у тифлопсихології. На думку О. Литвака, саме усвідомлення власного дефекту веде за собою ряд негативних змін та емоційних розладів (депресій, фрустрацій, дистресів). Їх причини він вбачає по-перше, в усвідомленні власної малоцінності і, по-друге, в переживанні негативних емоцій особами з порушеннями зору через неадекватне ставлення зрячих до їх зорового дефекту. Ще одним фактором є неможливість задоволення даною категорією осіб ряду потреб, зокрема, соціальних та особистісних, що пов'язані з самореалізацією.

2. Приписування оточуючим негативних думок про себе та емоційна реакція на ці необґрунтовані припущення.

Особливості емоційних станів при порушеннях зору проявляються, коли дитина усвідомлює своєї відмінності від зрячих однолітків, що виникає уже в середньому та старшому дошкільному віці. Розуміння і переживання свого дефекту в підлітковому віці, усвідомлення обмежень і проблем в житті викликає стійкі переживання, негативні настрої, напруження, які з часом розвиваються в афективні стани.

3. Занижена або завищена самооцінка.

Негативний вплив зорового дефекту на формування самооцінки осіб з порушеннями зору зумовлено насамперед тим, що пізнання індивідом себе, здійснюється, за твердженням І. Кона, за допомогою пізнання інших в ході соціального порівняння, а цей процес значно ускладнений в умовах порушеного зору. У сучасних дослідженнях в тифлопсихології встановлено наявність труднощів, які можуть виникати при зоровій депривації під час ознайомлення з соціальним оточенням: у процесі формування першого враження про співрозмовника (О.Литвак, Г.Нікуліна та ін.); у процесі формування уявлень про зовнішній вигляд людей (О.Литвак, Г.Нікуліна, Л.Плаксина, Л.Солнцева та ін.); у процесі сприйняття людини лише на основі діяльності порушеного аналізатора (М.Заорська, Г.Нікуліна, В.Феоктистова та ін.).

4. Стан постійного психічного напруження, депресивні настрої, що виникають внаслідок недостатнього задоволення таких комунікативних потреб, як потреба у близькій людині, приналежності до соціальної спільноти, потреби у співчутті, підтримці, піклуванні, повазі та авторитеті.

Сучасні дослідження тифлопсихологів показали, що в емоційному відношенні особи з порушеннями зору знаходяться в більш несприятливому положенні, порівняно зі зрячими. Відмічається, що вони більш вразливі та тривожні, ніж зрячі. Глибокі депресії, часті і тривалі фрустрації, дистресові реакції знижують рівень когнітивних процесів, що веде за собою неадекватність поведінки і суттєво утруднює процеси соціалізації та адаптації.

Наші власні дослідження з опорою на наявні в тифлології дані (В. Деніскіна, Т. Гребенюк, І. Корнілова, О. Литвак, Л. Солнцева, Є. Синьова [4] та ін.) дозволяють зробити висновок, що в основі підвищеної тривожності дітей з порушеннями зору в ситуації спілкування зі зрячими однолітками і дорослими лежать наступні причини:

- недостатній рівень сформованості комунікативних навичок;
- некоректна поведінка зрячих однолітків, що викликає роздратування і негативні емоції;

– стереотипні способи захисту від образ та ігнорування зрячих однолітків;

– власне внутрішні особистісні протиріччя і конфлікти.

Потребують певної корекції і неадекватні установки зрячих людей по відношенню до інвалідів по зору, які беруть початок у сфері соціальних фобій у ставленні до осіб, які відрізняються за фізичними ознаками (гандикапізм). Для зрячої людини незрячий є носієм певних фізичних, психічних та соціальних особливостей, які відрізняють його від більшості.

Основними методами психокорекційної роботи практичного психолога у роботі з дітьми та підлітками, які мають порушення зору, є ігрові (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові, креативні ігри-драматизації), методи тілесної терапії, тренінги, казкотерапія тощо. Розглянемо особливості використання деяких з них.

Так, використання ігрових методів дозволяє м'яко, ненав'язливо, легко з'ясувати як труднощі в спілкуванні, так і серйозні психологічні проблеми дитини з порушеннями зору. Адже щодня дитина зустрічається з фактами реального життя, в яких присутні і позитивні і негативні емоції; з моментами, коли потреби дитини в спілкуванні, визнанні, ідентифікації та індивідуалізації пригнічені або не можуть бути повністю виражені; коли відбувається придбання нового соціального досвіду тощо. Винесення в гру тем, які викликають переживання у дитини з порушеннями зору – один із способів подолання їх негативної дії. Крім того, завдяки грі інтенсифікується сам процес навчання, формування нових навичок та вмінь тощо.

Однією із форм спеціально організованого спілкування, спрямованої на зняття обмежень та подолання труднощів, що заважають оптимальному розвитку тих або інших сторін особистості, на розкриття внутрішнього потенціалу людини та розширення її самосвідомості є тренінг. Особливості організації тренінгової роботи в групі де є особи з порушеннями зору були визначені О. Паламар [2], зокрема, це:

- проведення тренінгу в умовах максимально наближених до реальних з метою оптимізації процесів адаптації і самореалізації членів групи;

- зниження чисельності групи до мінімально можливого числа (6 – 8 учасників) з метою полегшення орієнтації осіб з порушеннями зору у просторі групової роботи;

- аналіз можливостей вправ, які включають невербальні способи спілкування, їх модифікація з урахуванням специфіки групи;

- компенсація невербальних вправ, що недостатньо використовуються, вербальними та тілесно-орієнтованими;

- формування «змішаних груп», тобто залучення зрячих для посилення терапевтичного ефекту через можливість порівняння

існуючого «Я-образу» з тим, що буде отриманий у результаті зворотного зв'язку від зрячих учасників.

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання є невід'ємною складовою розвитку сучасної освіти в Україні, що має мультидисциплінарний характер; сприяє створенню особливих умов для організації навчальної діяльності даної категорії дітей; забезпечує психологічну готовність серед всіх учасників навчально-виховного процесу до взаємодії з дитиною, яка має порушення зору; попереджає та здійснює корекцію вторинних відхилень в розвитку дитини.

Перспектива подальших розробок. Наше подальше дослідження спрямоване на розробку методичних рекомендацій для практичних психологів щодо діагностики та психокорекційної роботи з дітьми, які мають порушення зору.

Бібліографія

1. **Алеєва Н. М.** Діти з порушеннями зору в умовах інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / Н. М. Алеєва, Ю. В. Барінов та ін. / за ред. Є. П. Синьової, С. О. Рикова, 2016. – К. : Кафедра, 2016. – 212 с. ; 2. **Паламар О. М.** Основи психотренінгу осіб з порушеннями зору : навчальний посібник / О. М. Паламар, Т. М. Гребенюк. – К., 2010. – 202 с. ; 3. **Синьова Є. П.** Тифлопедагогіка : підручник / Є. П. Синьова, С. В. Федоренко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 325 с. ; 4. **Синьова Є. П.** Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору [Текст] : монографія / Є. П. Синьова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 441 с.

References

1. **Alyeyeva N. M.** Dity z porushennyamy zoru v umovakh inklyuzyvnoyi osvity : navch.-metod. posib. / N. M. Alyeyeva, Yu. V. Barinov ta in. / za red. Ye. P. Syn'ovoyi, S. O. Rykova, 2016. – K. : Kafedra, 2016. – 212 s. ; 2. **Syn'ova Ye. P.** Tyflopedahohika : pidruchnyk / Ye. P. Syn'ova, S. V. Fedorenko. – K. : NPU imeni M.P. Drahomanova, 2009. – 325 s. 3. **Palamar O. M.** Osnovy psyhotreninhu osib z porushennyamy zoru : navchal'nyy posibnyk / O. M. Palamar, T. M. Hrebenyuk. – K., 2010. –202 s. 4. **Syn'ova Ye. P.** Osoblyvosti rozvytku i vykhovannya osobystosti pry hlybokykh porushennyakh zoru [Tekst] : monohrafiya / Ye. P. Syn'ova. – K. : NPU imeni M.P. Drahomanova, 2012. – 441 s.

Авторський внесок: Сасіна І.О. – 60 %,
Гребенюк Т.М. – 40 %.

Дата відправлення статті 18.03.17 р.